

ג'האד, קורונה, הזדמנות והחמצה: האם דאעש ואלקאעדה בשלות "לדבר הבא"?

20 במאי 2020

מאת: אע"צ (סא"ל במיל") דב דל¹

פעיל דאעש מניף את דגל הארגון סמוך לסכר מוצול (aliraqnews.com).

◀ **"יש לנצל את הטבע.** לעתים מדינות אויב נפגעות ע"י שיטפונות או רעידות אדמה. בנסיבות כאלה הפיקוח נחלש, מה שמקל על תנועת הלוחמים. הם יכולים להטמין מטענים ביתר קלות ברחובות השוממים. בעיראק יש לעתים קרובות סופות חול, המקצרות את טווח הראיה לחמישה מטרים. האם ניתן לנצל זאת? אי אפשר לחזות סופות חול, אבל אפשר להקצות חוליית מבצעים שתהיה מוכנה לפעולה מיידית כאשר מתהווה סופה כזו. התחלת הסופה תהיה שעת ה-ש' עבודה. זהו שימוש בממד הזמן הטבעי."

◀ ההמלצה האופרטיבית שלעיל נכתבה בסוף שנת 2007 בפורום "אלחסבה", במה אינטרנטית חשובה של הסלפיה-ג'האדיה, כחלק מטקסט ארוך שבאופן חריג היה פתוח לקהל הרחב, לצפייה חופשית שלא הותנתה בהרשמה מוקדמת. כותרת המאמר שבמסגרתו הופיעה ההמלצה הייתה **"האם הניצחון מתעכב?"**. מחבר המאמר, תועמלן ג'האדי עלום שחתם בכינוי **"עבד אלרחמן אלפקיר"**, ניסה להתמודד עם תחושת הדשדוש והדריכה במקום, או בלשונו "התעכבות הניצחון", שהדהדה בחוגי הסלפיה-ג'האדיה באותה עת.

◀ אכן, כארבע שנים אחרי הפלישה האמריקאית לעיראק והפיכתה לזירת הג'האד המרכזית של אותה תקופה, הוגים ג'האדים זיהו **מבוכה וניצני ספקנות** בקרב "פעילי השטח". לכן, הם חשו צורך לחזק את הפעילים במסרים רעיוניים על צדקת הדרך הארוכה ועל חשיבות הסבלנות וההסתכלות לטווח הארוך, שתובלו גם בהמלצות מעשיות (ופשוטות) כיצד לקדם את מימוש הניצחון על הכופרים.

◀ מצוידים באורך רוח ג'האדי, נקפוץ כמה שנים קדימה בזמן. הסלפיה-ג'האדיה הצטיירה כמנצחת הגדולה של הטלטה האזורית בעשור האחרון, ככל שזו לבשה צורה אלימה וכאוטית יותר, ובמיוחד עם כינון המדינה האסלאמית בעיראק ובסוריה ושלוחותיה בשאר המזרח התיכון (והעולם). ההצלחה לכונן ח'ליפות הלכה

¹ דב דל הוא סא"ל במיל' בעל ניסיון של עשרים שנות מחקר מודיעיני במגוון תפקידים בחטיבת המחקר באמ"ן. כיום אזרח עובד צה"ל.

למעשה נולדה משילוב בין **רעיון חי, תוסס, דיאלקטי ומתעדכן** שפשט ולבש צורות שונות בעת המודרנית, לבין **ניצול הזדמנות צבאית, פוליטית וחברתית** ליישמו.

◀ התהליך כלל גם **"העברת בעלות" על מותג הג'האד העולמי מאלקאעדה**, שנמצאה במגמת ירידה מאז "הפקת השיא" שלה בפיגועי ה-11 בספטמבר 2001 בארה"ב, לידי דאעש, שהתחיל כשלוחה עיראקית סוררת ובלתי מרוסנת של ארגון-האם והפך ליורש שלו. אלא שגם המותג החדש איבד את חלק הארי של ערכו, בעקבות המערכה הבינ"ל שמוטטה את המדינה האסלאמית בעיראק ובסוריה.

◀ דאעש ואלקאעדה ממשיכים אמנם לבצע פיגועים ברחבי המזרח התיכון והעולם (בעיקר השלישי), ואפילו שולטים בשטחים (מצומצמים), בעיקר בזירות לחימה פעילות. אך נראה שהסלפיה-ג'האדיה כזרם רעיוני מצויה בשנים האחרונות **במבוי סתום**, ומתקשה למכור אפילו לחסידיה את התפיסה האמונית המוכרת מתקופות משבר קודמות, לפיה מדובר ב"ירידה לצורך עליה". **ההתפתחות הרעיונית הדיאלקטית ומותאמת המציאות, שאפיינה אותה לאורך השנים, דורכת במקום**. בהיעדרה, ונוכח התבוסות בשטח, מאבד מקסמו גם הממד ההרפתקני והאנרכיסטי שמשך רבים להצטרף לשורותיה בשנים "הטובות". זאת, שעה שעבור הציבור הרחב בעולם המוסלמי, הסלפיה-ג'האדיה הייתה ונשארה ממילא רעיון הזוי ודחוי.

◀ הדיון במבוכה הרעיונית של הסלפיה-ג'האדיה מחייב כמה הבהרות כ"מסגרת":

◆ דאעש, אלקאעדה, שלוחותיהם ובני בריתם ממשיכים לפעול כל העת כארגוני טרור רבי זרועות ומרושטים. הם פושטים ולובשים שמות, מותגים ומנהיגים, נלחמים על שרידותם מול קואליציות בינ"ל ואזוריות, ומבצעים התאמות מבניות וטקטיות, בהתאם למציאות הביטחונית והפוליטית במרחבי הפעולה השונים שלהם. העובדה שבשנים האחרונות הם לוחמים ו/או מבצעים פיגועים בעיקר בזירות מערכה מדממות ממילא או במדינות כושלות בעולם השלישי, וצמצמו באופן דרסטי את כמות ואיכות פיגועיהם במדינות המערב, מולידה **תחושה מוטעית** בדעת הקהל המערבית - ולעתים גם בשיח הביטחוני המערבי - לפיה הסלפיה-ג'האדיה הולכת ומתפוגגת כאיום בינ"ל, **ולא היא**.

◆ באותו הקשר אך מהכיוון ההפוך, קיים פער ניכר וארוך שנים בין העיסוק המצומצם של הסלפיה-ג'האדיה בישראל - בוודאי בהיבט המעשי (טרור) אבל גם בנפח ובהיקף השיח הרעיוני - לבין הנטייה הטבעית של מערכת הביטחון הישראלית להבליט איום זה ולהתריע מעת לעת על החמרה בפוטנציאל הפגיעה של הסלפיה-ג'האדיה בישראל. זאת, בין היתר גם על סמך הצהרות של הוגים ושל מנהיגים בארגוני הג'האד, המשרבבים לעתים את שמה של ישראל בהצהרות לוחמניות, שבדיעבד מסתבר שאין מאחוריהן ממד מעשי. מכל מקום, הניסיון המצטבר לאורך השנים מלמד, **אין יחס ישר או "חוקיות" בין מינוני העיסוק הרעיוני והצהרתי של הסלפיה-ג'האדיה בישראל לבין ממדי האיום בפועל כלפיה**, שהיו ונותרו (לפחות עד היום) **מוגבלים**.

◆ ברובד החברתי והעמוק יותר, הרעיון הסלפיה-ג'האדי מתקיים, בתצורה כזו או אחרת, מאז הופעת האסלאם. אמנם, אחוז המוסלמים שלוקחים חלק פעיל ביישום רעיון זה, בתצורתו המודרנית, הוא קטן

מאוד, אפילו שולי. ועדיין, הרעיון הסלפי-ג'האדי מייצר **שניות**, מעין **רגשות מעורבים של משיכה-דחיה**, בחברה המוסלמית הרחבה. זאת, שכן:

- מצד אחד הסלפיה-ג'האדיה "צובעת" את האסלאם כולו (בעיני קהלים רחבים בעולם המוסלמי עצמו, אך בוודאי עוד יותר מחוצה לו) כדת רצחנית, ש"נתקעה" בנורמות של ימי הביניים ושאינה מסוגלת להתאים את עצמה לכללי המשחק של החיים המודרניים. דאעש אף "שדרג" את הדימוי השלילי הזה בכמה רמות.

- אולם, מצד שני, אידיאולוגיה זו פורטת על הרגש האמוני הבסיסי של הפרט המוסלמי, משום שהיא מציעה לו פתרון לסתירה המהותית שהוא חי ונושם מלידתו: איך יתכן שעולם האסלאם, כדת האמת שאמורה להתפשט לכל רחבי האנושות, מצוי מאות שנים בנחשלות ובפיגור אחרי "עולם הכפירה"? לפתרון הג'האדי - קידום אקטיבי של שינוי המציאות והיפוכה "בחזרה לצד הנכון של ההיסטוריה" - יש כוח משיכה כבד, ולמצער תמיכה פאסיבית, גם בקרב קהלים רחבים שאינם נוטלים חלק פעיל בלחימה ובטרור. בכך הם שותפים לפחות "ברוחם" לקיום חובת הג'האד, ומהווים עתודה פוטנציאלית אף לדורות נוספים של פעילים.

◆ **האבולוציה ארוכת השנים של הרעיון הסלפי-ג'האדי התפתחה בצלם של כישלונות, רדיפות**

ותחושה כללית של פסימיזם. החוויות הללו הן **חלק מהותי מהזהות** של נאמני הקנאות האסלאמית, ולפחות עד היום הן לא ריפו את ידיהם אלא רק דרבנו אותם להתפתחות רעיונית ולתצורות חדשות של מאבק ב"כפירה". השיח הג'האדי מורגל בטקסטים אפולוגטיים שעניינם להסביר "מדוע הניצחון מתעכב", ומחקרים שונים כבר הוכיחו, כי כאשר נבואה מופרכת, מתקשים המאמינים לוותר עליה או להגיע להכרה כי אין בה אמת. עפ"י מחקרים אלה, כדי "לשרוד" את ההפרכה, המאמינים ימציאו לעצמם הסברים ובעיקר יפשטו במעשיהם כדי לבחון מה לא עשו מספיק טוב על מנת שהנבואה תתממש. מבחינה זו, העדר ההתגשמות של החזון מייצרת תקופות מבוכה ושיח פנימי ער, **שבסופו התחדשות אידיאולוגית והופעת שלב אבולוציוני חדש גם בביטוי המעשי** של המאבק.

◀ מדוע, אם כך, הסלפיה-ג'האדיה בכל זאת נמצאת כיום במבוכה רעיונית עמוקה?

- ◆ ה"נפילה" הנוכחית - שבמרכזה התמוטטות "המדינה האסלאמית" בשטחי סוריה ועיראק - מתרחשת **אחרי שנות השיא של ההצלחה**, כשנדמה היה שהמומנטום רק ימשיך ושבִּרְקֵע **נסיבות אזוריות ובינלאומיות שאין טובות מהן**. עבור חוגי הקנאים המוסלמיים, לביצוע "הסערה המושלמת". כך, למשל, תיאר לוחם דאעש ממוצא בריטי בשנת 2015 את התחושה האפוקליפטית ואת התרוממות הרוח בעקבות ההכרזה על כינון הח'ליפות: "אחרי בן לאדן וזרקאוי חשבנו כי ראינו הכל... קח אפוא נשימה ארוכה וחשוב לרגע: כן, יש לנו את זה - ח'ליפות על פי דרך הנביא. מעולם לא ציפיתי לראות אותה, שלא לומר לחיות בה, אך הנה אני מתענג על כל רגע, ועובד קשה כדי לראות אותה ברומא ומעבר לה". עבור לוחם זה ושכמותו, גם עוצמת הנפילה "לקרקע המציאות" היא בהתאם, מאיגרא רמא לבירא

עמיקתא. יכולתם לשכנע איש את רעהו, כי גם הפעם מדובר בעיכוב זמני בדרך אל הגאולה, קשה הרבה יותר.

◆ בדעת הקהל המוסלמית הרחבה, **הפתרון הרעיוני והמעשי שהסלפיה-ג'האדיה מציעה "נצרב" כעוד מודל כושל**, בדיוק כמו יתר הרעיונות שמסתובבים ב"שוק" המזרח-תיכוני בעשור האחרון. יתרה מכך, ה"ניצחון" של הדגם הדאעשי על הגרסאות המתונות יותר של הסלפיה-ג'האדיה, זה שצבע את אלקאעדה בגוונים של עמותת מתנדבים רחומים למען הקהילה, קיבע את **הזהות החד-ערכית בין זרם רעיוני זה לבין ברוטליות טוטאלית וחריגה בממדיה** אפילו ביחס לדמויות כמו אסד וצדאם חסין. "מי שהתנסה בג'האד יודע שהוא אינו אלא גסות, קשיות, אלימות, הפחדה, גירוש והרג רב", כתב בשנת 2004 אבו בכר נאג'י בספרו "ניהול הפראות", שזכה לפופולריות רבה בחוגי הג'האד העולמי בכלל ואצל פעילי דאעש בפרט. לכן, ההימור שביישום הג'האד "עד הקצה" התגלה, בדיעבד, כמקח טעות, לא רק בהתגייסות הביני"ל נגד "המדינה האסלאמית", אלא גם בבליה התודעתית שהותיר במזה"ת. **נסיגה טקטית מכאן בחזרה ל"ג'האד רך" יותר** - בהטפה, בחינוך, בדוגמה אישית להינתקות מהחברה המתירנית וכיו"ב - **נראית כיום בלתי אפשרית וחסרת תוחלת, סחורה שאין לה קונים**, לפחות עד שהזיכרון הטרי ייטשטש.

◆ השיח הג'האדי בנוי על **שקלא וטריא פנימיים** ועל **פולמוס ער עם זרמים מחשבתיים יריבים באסלאם**, ולכן **הקיפאון הנוכחי בשדה זה חוסם, לפי שעה, את התפתחותו הרעיונית**. במאה הקודמת, יכלו קנאי האסלאם הסלפי-ג'האדי להתווכח (בבתי הכלא, בכתבי העת התנועתיים ולעתים אף במסגדים), בין היתר, עם חוגי האסלאם הממסדי, עם פעילי תנועת האחים המוסלמים שנתרו נאמנים לתפיסת הדעוה המתונה של חסן אלבנא, עם מודרניסטים שהצדיקו לכתחילה את הסדר האזורי החדש והתאימו אותו לאסלאם, עם אסלאמיסטים שמאלנים שתמכו בסוציאליזם הערבי, ועם סלפים שסברו כי הדרך היחידה להציל את עצמם מחיי כפירה היא הינתקות פיזית מהציבור הכללי ומעבר לחיי קהילה מבודדת במדבר. ה"מהדרין" התווכחו גם עם נאצריסטים, בעת'יסטים, קומוניסטים, לאומנים ושאר "חילונים-להכעיס". פולמוסים אלה **הפרו את הרעיון הג'האדי**, גם במחיר התפלגויות לתתי-סיעות סביב ניואנסים שוליים, **וחייבו אותו כל העת לבחון מחדש תפיסות ולחדד עמדות במגוון שאלות**, למשל על סדרי העדיפויות במאבק (כופרים סונים, כופרים שיעים, המערב הקפיטליסטי, המזרח הקומוניסטי, ישראל והיהודים) ועל מינויו (אלימות טוטאלית נוסח דאעש, אלימות מוגבלת יותר). הוגים ג'האדיסטיים חזרו ונברו במקורות האסלאמיים הקדומים ובכתבי הפרשנים מתקופת ימי הביניים כדי לבסס טיעונים ולהציג אסמכתאות. לעומת כל אלה, **המציאות הנוכחית משקפת ריק רעיוני: אין חידושים ואין חדשנים; הפילוגים הפנימיים נראים כתחרות בין מותגים שמניותיהם בירידה ושאינן ביניהם עוד פערים אידיאולוגיים של ממש; וגם אין באמת תחרות רעיונית עם זרמים אחרים, חילוניים או אסלאמיים, שכן כולם כשלו או דעכו**. בהעדר ירך חברתה להתחדד עליה, הסכין הג'האדית ממשיכה להתחדד בעיקר על ירכיים פיסיות.

◆ באופן דומה, גם **"שרשרת הדורות" של הוגים ומנהיגים, אנשי ספר ואנשי סיף**, שהחיכוך ביניהם הפרה והעשיר את השיח הסלפי-ג'האדי לאורך עשרות שנים, **נמצאת בירידה**. ויכוחים אלה בין "מורים" ל"תלמידים" או "תלמידים-חברים", ששיקפו תמיד את המתח הטבעי בין השקפתם של מנסחי האסטרטגיה לבין המפקדים ואנשי המבצעים שהתמודדו עם המציאות "בשטח", הולידו, בין השאר, את מגוון המחותרות הג'האדיסטיות במצרים משנות הששים ועד שנות התשעים; את **אלקאעדה** - החיבור המשולש בין עבדאללה עזאם הפלסטיני, אסאמה בן לאדן התימני-סעודי ואימן ט'ואהרי המצרי - על אדמת אפגניסטאן, "אם זירות הג'האד"; ואת דאעש על גלגוליה, מזרקאיו ועד בגדאדי. הדיאלקטיקה בין כל אלו יצרה **ספרות ג'האדית ענפה, חיה ונושמת**, שחיברה ופיצלה בין דמויות כמו אבן תימיה מדמשק (המאה ה-13), אבן והאב מחצי האי ערב (המאה ה-18), מודודי מהודו, סיד קטב ממצרים (המאה ה-20), אבו מחמד אלמקדסי הפלסטיני-ירדני (מאות 20-21), ורבים אחרים - כל אחד עם חידושו, דגשיו והנחיותיו, בהתאם לזמן ולמרחב. כיום, למרות שחלק מהדמויות (הנרדפות) הללו עדיין פועלות וכותבות, **קשה מאוד להצביע על פירות חדשים או על תפיסות רעננות**. חיסולם הפיסי בשנים האחרונות של בגדאדי ושל חמזה בן לאדן (שעצם ההזדקקות של אלקאעדה ליוקרתו המשפחתית כמנהיג-"יורש" פוטנציאלי מעידה בעצמה על מצוקת מנהיגות) ו"עייפות החומר" של ט'ואהרי, הבליטו עוד יותר את חומרת הבעיה ואת **התרופפות הזיקה** (שממילא אינה הדוקה) **שבין ההוגים לבין המנהיגים**.

◆ **הממד המשיחי** ברעיון הסלפי-ג'האדי - זה העוסק ב"יום שאחרי" **כינון הח'ליפות** - נאלץ להתמודד עם **מציאות שאינה תואמת את הבטחותיו**. הקמת הח'ליפות הדאעשית הוצגה כ"אתחלתא דגאולה" בדרך "למלחמה הגדולה", לארמגדון, שבה יוכרע המאבק בין האמונה לבין הכפירה, זמן מה לפני יום הדין. רעיון תיאולוגי זה שימש מניע חזק להגירתם של מאמינים צעירים מהמערב ומרחבי העולם הערבי לזירות הלחימה בעיראק ובסוריה. יתרה מכך, **הנראטיב האפוקליפטי של דאעש דיבר בפרוטרוט, כולל לוחות זמנים מוגדרים, גם על השלבים שאחרי כינון הח'ליפות**: השתלטות "המדינה האסלאמית" על מרבית הסהר הפורה; פלישה איראנית לסעודיה בשנת 2017, שתביא לקריסת הממלכה הסעודית הכופרת; הופעת ה"מהדי", המשיח המוסלמי, בעיר מדינה והימלטותו למכה מפני רדיפות; פלישה של "המדינה האסלאמית" לאיראן ו"סוניזציה" של כל המרחב השיעי הכופר; היערכות של המערב ה"צלבני" לקרב הגדול והמכריע ליד העיר הסורית דאבק שמצפון לחלב (מכאן גם שמו של המגזין האינטרנטי הידוע של דאעש); התגלות המהדי להמוני המוסלמים עד שנת 2020, ובעקבותיה שבועת אמונים גלובלית אליו, היעלמות סופית של השיעה והתמוטטות שארית המשטרים הכופרים; הופעת משיח שקר (דג'אל), שיתייצב בראש הכופרים המערביים ויוביל אותם למלחמה המכרעת נגד המהדי והח'ליפות; ותבוסתם הסופית של הכופרים בקרב דאבק, שתביא לשחרור ירושלים, לכיבוש "קונסטנטינופול, רומא ואנדלוס", ולכינון הח'ליפות השלמה בעולם. **המפגש בין התיאולוגיה הדאעשית לבין הציפיות המשיחיות הרווחות בחברה**

המוסלמית לא התממש, לפחות בינתיים. אמנם, משבר הקורונה יכול במעלה הדרך להזריק לו אנרגיה מחודשת: אחרי הכל שנת 2020 עוד לא הסתיימה, "רומא ואנדלוס" הן שתיים מהנפגעות העיקריות של הקטסטרופה (וגם "קונסטנטינופול" ספגה יחסית יותר מאחרות), ובמקום "דאבק" יש הדבקה - אבל לא כדאי לבנות על זה.

◀ לאן מובילה המבוכה הרעיונית את הסלפיה-ג'האדיה? לפחות עד היום, ההתעוררות האסלאמית התרחשה **בגלים מחזוריים**, שאת התהוותם ניתן לתאר בשלושה שלבים - **שינויים דרסטיים במציאות החיים** של החברה המוסלמית; **התפתחות מחשבתית** כמענה לשינויים במציאות (הגדרת המציאות החדשה, הבנת הצורך בשינויה, עדכון האסטרטגיה והטקטיקה, הפצת הדוקטרינה המעודכנת לקהלים רחבים); **ותרגום מעשי** של הרעיונות ע"י דור חדש של קנאים.

◀ מאז ראשית המאה הקודמת ועד היום התחוללו **ארבעה גלים** כאלה, שניתן לתחום אותם לתקופות פחות או יותר מוגדרות, הגם שחלקם חפפו זה לזה או התקיימו במקביל (בגזרות גיאוגרפיות שונות):

◆ **משלהי ימי האימפריה העת'מאנית, דרך מלחמות העולם והתעצבות המזרח התיכון המדינת המודרני ועד עידן העצמאות** - עידן שבו, לראשונה מאז הופעת האסלאם, לא הייתה עוד ח'ליפות, ובמקומה נוצרו לאומיות (טריטוריאלית או אתנית), כיבוש זר או קולוניאליזם, והתחוללו תמורות יסודיות בחיי החברה, התרבות והכלכלה, כתולדה של המפגש עם המערב והמודרניזציה. זהו עידן רווי ברעיונות מתחרים במערכת הבינ"ל (קפיטליזם מול קומוניזם, ליברליזם מול פאשיזם, דתיות מול חילוניות), שלכל אחד מהם שלל גרסאות ותת-גרסאות, שחדרו בעוצמה לתוך החברה המזרח-תיכונית המוכה והנבוכה. **בתוך מאבק רעיוני זה, הזרם החדשני והמהפכני שמזוהה עם נאמני הדת - ובמרכזו תנועת האחים המוסלמים ודומיה - תיאר את המציאות החדשה כ"מחלה" שפקדה את האסלאם, והציע כ"תרופה" שילוב בין טיהור האמונה והחיאת מודל אבות האסלאם (סלף) לבין פרשנות חדשנית (אג'ת'האד), הכשרת לבבות הציבור ע"י חינוך, הטפה וסעד (דעוה) ואקטיביזם פוליטי. האיום העיקרי נתפס כחיצוני (הקולוניאליזם המערבי) והמענה היה מתון. גל זה הגיע לשיאו בסוף שנות הארבעים והחל לדעוך עם עליית משטרי הקצונה.**

◆ **מעליית המשטרים הצבאיים בשנות החמישים ועד סוף שנות התשעים** - המשטרים החדשים חוללו שינוי עמוק בפוליטיקה, בחברה ובכלכלה, כוננו דיקטטורות (בהשראה סובייטית) שהלכו והתחזקו, ביטלו בפועל את מרחב הקיום של החברה האזרחית (בתוכה פעלו עד אז נאמני האסלאם) וקידמו אידיאולוגיה מודרניסטית, לאומית-ערבית וסוציאליסטית למעמד של מעין דת חלופית, שהותירה מקום מצומצם בלבד לאסלאם. **במציאות חדשה זו, נאמני האסלאם הפכו לאויב נרדף, ונדרשו להגדיר מחדש את הבעיה ואת המענה: בראייתם, האיום אינו נשקף עוד מצד כובשים זרים אלא מצד מוסלמים-לכאורה מבית, ולכן גם המענה צריך להיות ג'האד נגד המשטרים "הכופרים". השינוי התפיסתי תורגם למערכת מושגים חדשה: במקום אסלאם "חולה" שניתן לריפוי - "ג'אהליה חדשה", שמחייבת שינוי היסטורי עמוק; במקום "דעוה" מתונה והדרגתית - "תכפיר"**

(הוקעת הכופרים ע"י המאמינים, ולא עוד ע"י האל בלבד); במקום "פתנה", אנרכיה ומלחמת אחים הפסולות מן היסוד - **"ג'האד"** נגד מלחמת השמד שגזרו השלטונות על נאמני הדת. גל זה הגיע לשיא הישגיו **ברצח סאדאת** (1981), ונמשך עם עליות ומורדות עד סוף שנות התשעים. **במבחן התוצאה הוא נכשל: המשטרים "הכופרים" לא נפלו, ובדעת הקהל המוסלמית החל להתקבע דימוי שלילי מאוד לקנאים** שהזיקו לכלכלות ולחיי היום-יום (למשל במלחמה באלג'יריה).

◆ **מסוף שנות השבעים ועד הופעת "המדינה האסלאמית"** - חזרה הדרגתית למאבק נגד האויב החיצוני, אך הפעם לא רק המערב אלא גם **המזרח** (ברית המועצות) ולא רק במזרח התיכון ובעולם המוסלמי (דאר אלאסלאם) אלא גם **בשטחו של האויב** (דאר אלחרב). זוהי המציאות שבה נולד רעיון הג'האד העולמי, תחילה באפגניסטן של שנות השמונים כמודל לשחרור אדמות מוסלמיות כבושות אחרות (קשמיר, צ'צ'ניה, בוסניה, עיראק, פלסטין) ולאחר מכן כתפיסה שעניינה ערעור תחושת הביטחון והיציבות הכלכלית של המערב (עליו נשענים המשטרים הכופרים במזה"ת). שיאו של גל זה **בפיגועי ה-11 בספטמבר 2001** בארה"ב ("ניפוץ האיליים" או "מיטוט מגדל בבל" בטרמינולוגיה הסלפית-ג'האדית). **מבחינות רבות גל זה עדיין לא הסתיים, אך הופעת "המדינה האסלאמית" הפכה אותו** (לפחות תדמיתית) **למאמץ משני**.

◆ **עם כינון הח'ליפות של דאעש ועד נפילתה** - התמוטטות המשטרים "הכופרים" אמנם לא התרחשה בגלל הסלפיה-ג'האדית, אבל "צדיקים מלאכתם נעשית בידי אחרים", והמציאות הכאוטית החדשה יצרה הזדמנות להחזיר את המאבק פנימה, ללב המזרח התיכון, נגד המשטרים שנאבקו עדיין לשרוד (ובראשם אסד), נגד השיעים שביקשו להיבנות מהמצב החדש ונגד הכוחות החיצוניים (אמריקנים כרוסים) שבחשו בקלחת. **הבעיה הייתה שכינון הח'ליפות היה גם רגע השיא של גל זה, שבמידה רבה הסתיים עם התמוטטותה, למרות הכאוס הנמשך במזרח התיכון.**

◀ **האם גל חמישי של התעוררות סלפית-ג'האדית, בתצורה חדשה, הולך ונרקם מתחת לפני השטח? האם הגל השלישי (ג'האד עולמי "קלאסי") והרביעי (החייאת הח'ליפות ולמצער שימור השליטה בשטחים המצומצמים שנותרו ממנה) ימשיכו להתקיים כערוצים המובילים, נכון לעכשיו, של המאבק הג'האדי? ואולי גם וגם?**

◀ **הקורונה יצרה, לפחות תיאורטית, פוטנציאל למעבר של הסלפיה-ג'האדית "לדבר הבא", למשהו "החדש" שגם יעורר אותה רעיונית ומבצעית וגם יחזיר אותה לתודעה העולמית - שהייתה ונשארה המגרש המרכזי שבו היא מתקיימת. ברקע:**

◆ השיח האסטרטגי במערב ובישראל נוטה לראות במשבר הקורונה **גל נוסף, אולי חמור מקודמיו, בשרשרת הטלטלות** שחוה המזרח התיכון מאז סוף שנת 2010. למודי ניסיון מהתהליך שתואר בתחילתו באופטימיות כ"אביב ערבי", חוקרי המזרח התיכון רואים במשבר הנוכחי **פוטנציאל להחרפה של בעיות היסוד באזור**: קריסת עוד משטרים וכלכלות, אובדן משילות, מחסור במשאבי קיום בסיסיים, הזרקת אנרגיה מחודשת למלחמות ולסכסוכים אלימים, ותסיסה ציבורית קשה יותר מקודמותיה. כל

זאת, כשברקע סימן שאלה לגבי מה שעוד נשאר בשנים האחרונות **מהסדר העולמי** ולגבי עתיד **הגלובליזציה**.

◆ בעולמות הפתרון, משבר הקורונה יצר **פוטנציאל להתעוררות של דיון רעיוני פוליטי-חברתי-כלכלי מחודש במזרח התיכון, אחרי ריק ממושך בתחום**. בין הרעיונות המתחרים העשויים לחזור ללב השיח, בולטת **תפיסת "האסלאם הוא הפתרון"**, על מגוון גרסאותיה. היא בוודאי אינה היחידה ב"שוק" שיתעורר, אבל כתמיד היא **בעלת האחיזה הציבורית העמוקה ביותר והחיבור האוטנטי ל-DNA של דעת הקהל** המזרח התיכון, גם אם נכשלה שוב ושוב בעבר.

◆ **הממד האמוני של משבר הקורונה "מזמין" תחייה מחשבתית**. קהילות דתיות-מסורתיות שחוות זעזוע במציאות חייהן יכולות לפנות לשני כיוונים מנוגדים - משבר אמוני עמוק, המתבטא בנטישת אורח החיים הדתי (לא פעם באופן מופגן ומתריס), או דווקא התחזקות ודבקות בתפיסות היסוד הדתיות, תוך הנחה כי מעשי האדם הביאו עליו את האסון "משמיים" ולכן עליו כפרט - ועל הקהילה כקבוצה - לבצע חשבון נפש מעמיק ו"תיקון". בצומת שבין "כפירה בעיקר" לבין "חזרה בתשובה", הרוב המכריע של החברה המוסלמית פנה לאורך ההיסטוריה לכיוון השני - **ביטוי לעוצמת האסלאם לא רק כדת אלא גם כתרבות וכדבק חברתי-קהילתי**. בקרב קבוצות שמלכתחילה היו אדוקות יותר באמונתן (כפי שהן פירשו את עיקריה), כמו הסלפיה לגוניה או השיעה המהפכנית בנוסח ח'מיני, הפנייה ל"תיקון" ול"תשובה" בלטו אף יותר מאשר אצל ה"עמך", בין היתר כדי להצדיק פערים חוזרים ונשנים בין ציפיות לגאולה קרובה לבין מציאות קבועה שבה "משיח לא בא, משיח גם לא מטלפן". מבחינה זו, **הקורונה היא מצע רוחני קלאסי לתחייה ג'האדית**.

◆ **ברמה האופרטיבית והטקטית**, עולם מבוהל המכונס פיסית בביתו הפרטי, עם "רחובות שוממים" כמו בתיאור הציורי באותו מאמר משנת 2007 - והפעם עם מגפה עולמית במקום "רק" רעידת אדמה נקודתית או סופת חול חולפת - הוא מצע טבעי לכל הפחות לפיגוע מסדר גודל שיחזיר את ארגוני הג'האד למרכז הבמה, אם לא למאמצי לחימה שמטרתם כיבוש מחדש של שטחים שאבדו.

◆ המחשבה הזו הייתה נכונה בתחילת הדרך, ויכול להיות שעוד תתממש. **אולם עד עכשיו כל זה לא קרה**. אנחנו כבר כמה חודשים אחרי תחילת משבר הקורונה בעולם, והאווירה הופכת בהדרגה ובזהירות לאופטימית יותר, למרות החששות מגל שני ובמקביל לעיכול עומקו של המשבר הכלכלי. **התנאים להתפרצות "מגפה ג'האדית" עדיין קיימים, אבל כבר פחות אופטימליים**. אפילו במצ'אן, חודש שמסורתית מזניק את סטטיסטיקת הפיגועים וההרוגים ברחבי המזרח התיכון, לקראת סיום. אמת, דאעש (ואחרים) ביצעו פיגועים רבים בתקופה האחרונה, אבל ההד היה כשל **עץ נופל ביער**, נעלם איפשהו בין שרידי בהלת הקורונה, התעוררות לאה של המחאות פה ושם וסדרות הרמצ'אן לעקרת הבית ולבעלה שיצא לחופשה ללא תשלום.

◆ **הרושם המצטבר הוא שהסלפיה-ג'האדיה פשוט לא "התנפלה" על משבר הקורונה כמוצאת שלל רב - לא בממד האמוני-רעיוני** (המסגדים סגורים, אבל מה עם הרשתות?) **ולא בממד המבצעי** (לא נעים לומר, אבל מאות הרוגים באפריקה, בעיראק ובסוריה זה פשוט לא נחשב). הזדמנות קצרת מועד שהוחמצה ולא

תחזור, או הזדמנות ארוכת טווח שעוד תנוצל, ושאפשר יהיה לבחון את תוצאותיה רק לאורך זמן? פער מבצעי נקודתי שעוד "יתקן", או משבר עמוק שההתאוששות ממנו לא נראית באופק? בשלב הזה קשה לענות. יכול להיות שגם אנשי הסלפיה-ג'האדיה עדיין עסוקים בהגדרת הבעיה ולא באסטרטגיית היציאה.